

УДК 338.43

В. П. Залізнюк,
к. е. н., докторант Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.3.123

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ ЯК ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

V. Zalizniuk,
Candidate of Economic Sciences, Ph.D. student of Taurian National University named after V. I. Vernadsky

STATE SUPPORT OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE ECONOMY OF THE COUNTRY AS A BASIS FOR PROTECTION OF FOOD SAFETY

Зазначено, що розвиток аграрного сектору займає важливе місце в забезпеченні продовольчої безпеки будь-якої держави. Досягнення продовольчої незалежності та необхідного рівня стабільності поставок продовольства неможливо без розвитку власного виробництва на території держави, насамперед, стратегічно важливої продовольчої продукції. Послідовно проведена державна політика стимулювання розвитку аграрного сектору є важливою умовою досягнення продовольчої безпеки.

Визначено, що причини необхідності державної підтримки аграрного сектору, які обумовлені його низькою економічною ефективністю в порівнянні з іншими галузями економіки. За державної підтримки аграрного сектору в центр уваги повинні ставитися національні інтереси країни для того щоб забезпечити продовольчу безпеку України.

Відмічено, що державна підтримка аграрного сектору — це комплекс соціально-економічних, законодавчо-правових та організаційних заходів, що здійснюються державою, спрямованих на сталий розвиток аграрного виробництва та сільських територій і забезпечують продовольчу незалежність, безпеку й покращення забезпечення населення продовольством, а харчову промисловість сировиною.

Розроблено методичні підходи до формування моделі державної підтримки аграрного сектору економіки країни як основи забезпечення продовольчої безпеки, яка включає в себе такі елементи: мета державної підтримки аграрного сектору; напрями державної підтримки; вимоги до здійснення та механізм державної підтримки аграрного сектору та є основою поведінки, вибору послідовності управлінських дій органів державного регулювання при прийнятті ними управлінських рішень щодо державної підтримки аграрного сектору з метою забезпечення продовольчої безпеки країни.

It is noted that the development of the agrarian sector occupies an important place in ensuring food security of any state. The achievement of food independence and the necessary level of stability of food supply is impossible without the development of own production in the state, first of all, strategically important food products. The consistent policy of stimulating the development of the agrarian sector is an important condition for achieving food security.

In our opinion, with the state support of the agrarian sector, the national interests of the country should be centered on ensuring the food security of Ukraine. Of the most important food products to the country, only products whose production Ukraine can not afford for one reason or another can be imported into the country. Food reserves at the state and regional levels should be created in order to maintain a balance between supply and demand and the price situation in the food market of Ukraine.

It is also necessary to take into account that Ukraine is an importer of food. Due to the technical and technological lag, the competitiveness of domestic agricultural producers is falling, compared with the straw put in the developed countries. Because of this, the necessary measures of state regulation for domestic producers from foreign competition.

In modern conditions, the market can not provide even a simple reproduction, not to mention the extended. Therefore, developed countries take into account this pattern and carry out state support of the industry.

Another reason for the need for state support to the industry is the imperfection of the agrarian market, which leads to limited information. The rural population is not able to fund basic and applied scientific research on its own.

It is determined that the reasons for the need of state support to the agrarian sector, which are due to its low economic efficiency in comparison with other branches of the economy. With the state support

of the agricultural sector, the national interests of the country should be centered on ensuring the food security of Ukraine.

It was noted that state support to the agrarian sector is a complex of socio-economic, legislative, legal and organizational measures implemented by the state aimed at the sustainable development of agrarian production and rural areas, and ensures food independence, security and improvement of food supply to the population, and the food industry raw materials.

It is noted that in our time the main conditions for creation and improvement of the system of state support of the agrarian sector of the economy are: ecologization of production; a high level of monopolization in the areas of resource supply and servicing of agribusiness and at the same time low in the agrarian sector itself; a variety of natural and climatic conditions that oblige the state to create a system of protection of agricultural producers, insurance; low investment attractiveness due to the specifics of the reproduction process; certain subtleties when creating social infrastructure in the countryside.

The methodical approaches to the formation of a model of state support of the agrarian sector of the country's economy as a basis for ensuring food security are developed, which includes the following elements: the purpose of state support to the agrarian sector; directions of state support; the requirements for implementation and the mechanism of state support to the agrarian sector are the basis for the behavior and the choice of a sequence of administrative actions of the state regulatory bodies when they make managerial decisions regarding state support to the agrarian sector in order to ensure the country's food security.

Ключові слова: аграрний сектор, державна підтримка, продовольча безпека, продовольча незалежність, механізми, стимулювання.

Key words: agrarian sector, state support, food safety, food independence, mechanisms, incentives.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Взаємозв'язок продовольчої та економічної безпеки держави виражається через аграрний сектор та його роль в економіці країни. Розглядаючи роль аграрного сектору в економіці держави, відзначимо його тісний взаємозв'язок з іншими галузями національної економіки. Аграрний сектор взаємодіє з десятками галузей, тому його розвиток не тільки є необхідною умовою досягнення продовольчої незалежності держави, а й сприяє комплексному зростанню її економіки в цілому.

Таким чином, вирішення проблеми продовольчої безпеки, перш за все, пов'язане з ефективним розвитком аграрного сектору, зростанням виробництва аграрної продукції, підвищенням її якості, розвитком конкурентоспроможності аграрного сектора. Держава, усвідомлюючи необхідність вирішення цих проблем, здійснює підтримку аграрного сектора.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ

Основні положення сучасних теорій державної підтримки та необхідності її здійснення в аграрному секторі викладені в працях відомих вітчизняних вчених, як-от: Васильєва Л.М., Даниленко А.С., Єщенко П.С., Палкін Ю.І. та інші. Разом з тим, недостатньо висвітленими залишаються окремі питання пов'язані із розробкою методичних підходів до формування моделі державної підтримки аграрного сектору економіки країни як основи забезпечення продовольчої безпеки.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розробити методичні підходи до формування моделі державної підтримки аграрного сектору економіки країни як основи забезпечення продовольчої безпеки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Зазначимо, що необхідність державної підтримки аграрного сектору викликана таки причинами, які обу-

мовлені його низькою економічною ефективністю в порівнянні з іншими галузями економіки, відносяться:

1) тривалий період окупності інвестицій, особливо спрямованих на основні засоби виробництва;

2) потреба в постійній підтримці необхідного рівня родючості ґрунтів;

3) специфіка аграрного виробництва;

4) фактори, що здійснюють сильний вплив на його функціонування і не залежать від людського втручання: природно-кліматичні умови, що пов'язано з великим ризиком некупності капіталу та неотримання прибутку; фізіологічні характеристики рослин та тварин, а також тісний взаємозв'язок на сільських територіях економічних й соціально-демографічних процесів;

5) швидкий знос виробничих засобів сільськогосподарського призначення внаслідок несприятливих умов виробництва;

6) низька швидкість впровадження в аграрний сектор науково-технічного прогресу в порівнянні з іншими галузями;

7) аграрний сектор досить консервативний та має низький рівень еластичності, повільно реагує на умови й вимоги ринку;

8) нерозвиненість ринкових механізмів регулювання аграрного сектору. Вільна конкуренція, яка веде до монополізації ринку, охоплює аграрну економіку в значно меншій мірі, ніж промисловість, що веде до диспаритету цін між вартістю сільськогосподарської продукції та вартістю ресурсів, необхідних для виробництва цієї продукції.

На нашу думку, при державній підтримці аграрного сектору в центр уваги повинні ставитися національні інтереси країни для того щоб забезпечити продовольчу безпеку України. З найбільш важливих продовольчих товарів в країну повинні ввозитися тільки ті товари, виробництво яких Україна з тих чи інших причин дозволити собі не може. Продовольчі резерви на державному та регіональному рівнях повинні створюватися для того

щоб підтримати баланс попиту й пропозиції та кон'юнктури цін на продовольчому ринку України.

Також необхідно враховувати, що Україна є імпортером продовольства. Через відставання в технічному та технологічному плані конкурентоспроможність вітчизняних аграрних виробників падає, в порівнянні з планкою, поставленою в розвинених країнах. Через це необхідні заходи державного регулювання для вітчизняних товаровиробників від іноземної конкуренції. Проте деякі вчені, які дотримуються ліберальних принципів, не згодні з тією думкою, що продовольча безпека першочергова.

Деякі, визначальним фактором необхідності державної підтримки аграрного сектору, вважають обмеження зростання продуктивності праці фізичними можливостями землі; довгим процесом впровадження результатів науково-технічного прогресу в сільському господарстві. Все це негативно впливає на собівартість сільськогосподарської продукції, яка не знижується. Як підсумок, можна відзначити, що аграрний сектор, у порівнянні з іншими галузями, знаходиться в деякому невідгядному становищі.

У сучасних умовах ринок не може забезпечити навіть простого відтворення, не кажучи вже про розширене. Тому розвинені держави враховують таку закономірність та здійснюють державну підтримку галузі.

Ще однією причиною необхідності державної підтримки галузі є недосконалість ринку аграрної економіки, що веде до обмеженості інформації. Сільське населення не здатне самостійно фінансувати фундаментальні та прикладні наукові дослідження.

Ещенко П.С. й Палкін Ю.І. наголошують, що "державна підтримка є лише складовою частиною системи державного регулювання. Піднесення аграрного сектору в Україні залежить від державної підтримки. Це означає, що держава: бере на себе витрати на проведення наукових досліджень у галузі сільського господарства, а також на підготовку кадрів; за рахунок державних коштів здійснює охорону зовнішнього середовища, низку економічних заходів; надає сільськогосподарським підприємствам і фермерам фінансову допомогу переважно у вигляді кредитів; контролює ціни і забезпечує їхній паритет, який полягає в тому, що кожного року сільський виробник в обмін на певний обсяг сільськогосподарської продукції має отримувати відповідну кількість товарів і послуг" [3].

Безумовно, в період великих реформ в 90-х рр. діяльність державних органів призвела до того, що в аграрному секторі була пройдена точка біфуркації, що призвело до руйнування всієї системи аграрного сектору. Але така державна діяльність була проведена без дотримання законів саморегуляції системи. Не були враховані передумови, що склалися в розвитку існуючої системи господарювання, принципи її існування, її зв'язку та проблеми. Отже, державна підтримка аграрного сектору необхідна, але її механізм повинен враховувати особливості аграрного сектору як складної системи.

"Існуюча система державної підтримки аграрного сектору в Україні формувалася спонтанно, у міру необхідності, і тому не носить системного характеру", — зазначає Дацій Н.В. "Заходи підтримки аграрної сфери часто здійснюються без узгодження з іншими формами державного регулювання, наприклад, антимонополь-

них, і основний ефект від їх надання одержує не сільське господарство, а суміжні монополізовані галузі (товарні кредити і т.д.). Неефективними слід визнати не форми підтримки, а способи їх використання в умовах нееквівалентних міжгалузевих відносин, недосконалості організаційно-економічного механізму в галузі, відсутності відповідного контролю у фінансовій сфері" [2].

На думку Васильєвої Л.М., принципами, на яких повинна базуватися державна підтримка аграрного сектору є "стійкість — зобов'язання держави забезпечувати стійкість механізмів державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників регіону; рівнодоступність — сільськогосподарські товаровиробники усіх форм власності мають рівні права на отримання державної підтримки з бюджету; обмеження розмірів державної підтримки; адресність — бюджетні кошти надаються безпосередньо сільськогосподарському товаровиробнику; гарантованість — зобов'язання держави з надання коштів за напрямками, затвердженими в державних програмах, повинні неухильно дотримуватися та інше" [1].

Отже, можна відзначити, що в наш час основними умовами для створення й вдосконалення системи державної підтримки аграрного сектору економіки є: екологізація виробництва; високий рівень монополізації в сферах забезпечення ресурсами та обслуговування АПК і водночас низький в самому аграрному секторі; різноманіття природно-кліматичних умов, які зобов'язують державу створювати систему захисту сільськогосподарських товаровиробників, страхування; низька інвестиційна привабливість через специфіку процесу відтворення; певні тонкощі при створенні соціальної інфраструктури на селі.

Аналізуючи вітчизняну наукову літературу, ми доходимо до висновку, що в нині система підтримки аграрного сектору все ще розвивається. На сьогодні немає єдиного підходу для того щоб визначити сутність державної підтримки галузей аграрного сектору. Всі науково-практичні дослідження у сфері відносин держави й аграрного сектору в країні спрямовані, в першу чергу, на конкретизацію цілей державної підтримки, створення механізму регулювання, який відповідав би ринковим реаліям, відбір кращих управлінських рівнів.

Відмітимо, що державна підтримка аграрного сектору — це комплекс соціально-економічних, законодавчо-правових та організаційних заходів, що здійснюються державою, спрямованих на сталий розвиток аграрного виробництва та сільських територій і забезпечують продовольчу незалежність, безпеку й покращення забезпечення населення продовольством, а харчову промисловість — сировиною.

Таким чином, державна підтримка аграрного сектору — це система організаційно-правових, кредитно-фінансових механізмів держави, спрямованих на задоволення внутрішнього попиту на продовольство, промисловості — на сировину, створення умов для стійкого соціального-економічного розвитку села.

Механізм державної підтримки аграрного сектору можна розглядати як сукупність етапів розробки та реалізації державної підтримки аграрного сектору, що включають вибір напрямів та форм впливу держави на діяльність суб'єктів в аграрній сфері при вирішенні певних завдань й досягнення цілей аграрної політики, а також способів оцінки ефективності державної підтримки.

Державна підтримка аграрних товаровиробників включає в себе:

- субсидії на розвиток основних галузей аграрного сектору (рослинництва й тваринництва);

- субсидії на відшкодування витрат на сплату відсотків за короткостроковими та інвестиційними кредитами;

- кошти, що виділяються за цільовими державними програмами вдосконалення напрямів аграрної політики в країні.

Метою державної підтримки аграрного сектору є забезпечення сталого розвитку аграрного виробництва та на цій основі задоволення внутрішнього попиту на продовольство, а промисловості — на сировину, створення умов для соціального розвитку села.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі основні завдання, що передбачають:

- підвищення прибутковості виробничої діяльності аграрних товаровиробників;

- здійснення структурних змін в аграрному секторі;

- стимулювання зростання обсягів виробництва та розширення збуту продукції;

- підвищення технологічного рівня аграрного виробництва;

- забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках;

- розвиток соціальної сфери села.

На підставі вищевикладеного пропонуємо методичні підходи до формування моделі державної підтримки аграрного сектору. Використання моделі дозволить органам державного регулювання більш обґрунтовано приймати управлінські рішення щодо підтримки аграрного сектору, спрямовані на досягнення продовольчої безпеки. Вона забезпечує використання комплексного, системного підходу у розробці рішення щодо державної підтримки аграрного сектору, пов'язуючи в єдине ціле необхідні для цього елементи: мету, напрями, вимоги та механізм державної підтримки аграрного сектору (рис. 1).

Розробка моделі починається з визначення мети державної підтримки аграрного. Мета розвитку державної підтримки на середньостроковий період повинна бути узгоджена з короткостроковими завданнями антикризового регулювання аграрного сектору. У зв'язку з цим визначені часові періоди, в яких здійснюється державна підтримка:

- стабілізаційна (середньострокова) державна підтримка аграрного сектору. Охоплює період не менше 5 років. Вона є процесом державного впливу на структуру, пропорції та умови функціонування аграрного сектору для забезпечення продовольчої безпеки країни;



Рис. 1. Модель державної підтримки аграрного сектору економіки

- антикризова державна підтримка аграрного сектору. Це процес державного впливу на виникаючі негативні умови функціонування аграрного сектору в умовах нестабільності в короткостроковій перспективі.

У сучасній системі державного регулювання аграрного сектору особливе місце, на нашу думку, має належати стабілізаційній державній підтримці в середньостроковому періоді. Необхідно виділяти принципові відмінності стабілізаційного регулювання від антикризового.

По-перше, стабілізаційна державна підтримка проявляється в посиленні тих методів, які націлені на зміцнення економічних позицій аграрного сектору, стійкості його розвитку та підвищення ефективності. Завданнями антикризової державної підтримки є вивід галузі, окремих її виробництв, видів сільськогосподарської діяльності зі стану збитковості, відсталості, руйнування в результаті кризових ситуацій, що склалися.

По-друге, програми стабілізаційної державної підтримки аграрного сектору можуть реалізовуватися тільки при наявності наявної певної виробничої та технологічної бази в рамках працюючої інституційної структури. У той час, як антикризова державна підтримка може здійснюватися в умовах руйнування галузі, втрапи її виробничої бази, врожаю та падіння худоби. Без опори на середньострокову державну підтримку неможливо здійснити антикризову державну підтримку.

У рамках сформованої моделі пропонуємо механізм державної підтримки аграрного сектору, що включає сукупність та взаємодію методів державної підтримки, їх спільну або послідовну реалізацію.

Основними елементами такого механізму є:

1) нормативно-правове регулювання державної підтримки, яке передбачає виконання таких основних заходів:

— формування системної законодавчої бази, яка регламентує аграрні відносини, в тому числі механізм державної підтримки аграрного сектору;

— усунення існуючих протиріч між різними законодавчими актами, що регламентують аграрну діяльність та послаблюють захищеність агровиробників від протиправних дій різних суб'єктів господарювання;

— вирішення проблеми реформування відносин власності на землю, чітке визначення повноважень та функцій власника для забезпечення його подальшої ефективної роботи на землі;

2) економічні методи державної підтримки орієнтовані на реалізацію таких основних напрямів:

— розвиток банківського сектора економіки для підтримки аграрного товаровиробника;

— зниження існуючих процентних ставок за довгостроковими кредитами;

— зниження тарифів для ввезення інноваційної сільськогосподарської техніки та інших інноваційних товарів, аналоги яких не виробляються в Україні;

— підвищення митних зборів на імпорту продовольчу продукцію, виробництво якої розвивається в Україні;

— чітке розмежування витрат щодо фінансової підтримки між бюджетами всіх рівнів. Дотації з вищих бюджетів повинні бути суворо цільовими і надходити тільки до відповідних розділів дохідної частини нижчого бюджету.

Зважаючи на відсутність нині чітких методик оцінки діяльності різних керуючих структур, ми пропонуємо ряд показників, які можуть бути базою для подальшої методичної роботи з оцінки діяльності державних органів управління, що здійснюють підтримку аграрного сектору. При цьому необхідно відзначити, що всі інші можливі джерела надходження грошових коштів повинні враховуватися та бути вилучені з розрахунку:

— відношення прибутку, отриманого аграрним товаровиробником, до суми наданої йому державної фінансової підтримки. Цей показник характеризує віддачу вкладень державних фінансових коштів;

— відношення приросту виробництва сільськогосподарської продукції до суми коштів, отриманих за рахунок держпідтримки. Цей показник характеризує частку приросту сільськогосподарської продукції за рахунок наданих державою фінансових коштів;

— відношення прибутку, отриманого в результаті державної допомоги, до загальних доходів аграрних товаровиробників. Відображає частку прибутку, отриманої в результаті державної підтримки, в загальних доходах від сільськогосподарської діяльності.

При проведенні оцінки за цими показниками доцільно аналізувати зміну коефіцієнтів в динаміці, проводити факторний аналіз зміни показників.

Механізм державної підтримки також передбачає здійснення державних контрольних заходів щодо по-

передження фінансових порушень: нецільове використання коштів, недотримання терміну їх надходження тощо. Переконані, що запропонована модель дозволить створити більш чіткі умови для прийняття відповідальних рішень щодо підтримки державою аграрного сектору економіки країни.

ВИСНОВКИ

Механізм державної підтримки аграрного сектору передбачає також формування нових організаційних форм регулювання. Це, перш за все, визначення складу органів державного регулювання, які приймають рішення з питань виділення коштів і підтримки аграрних товаровиробників. Специфіка управлінської праці, що проявляється в його результатах (управлінське рішення), зумовлює економічну відповідальність регулюючих органів. Вона визначається їхньою функціональною діяльністю й означає, що вони повинні відповідати за виконання покладених на них функцій управління. Ступінь виконання оцінюється за результатами діяльності, що відображаються в складі досягнутих фінансово-економічних показниках.

Розроблено методичні підходи до формування моделі державної підтримки аграрного сектору економіки країни як основи забезпечення продовольчої безпеки, яка включає в себе такі елементи: мета державної підтримки аграрного сектору; напрями державної підтримки; вимоги до здійснення та механізм державної підтримки аграрного сектору та є основою поведінки, вибору послідовності управлінських дій органів державного регулювання при прийнятті ними управлінських рішень щодо державної підтримки аграрного сектору з метою забезпечення продовольчої безпеки країни.

Література:

1. Васільєва Л.М. Державна підтримка як складова системи державного регулювання аграрного сектору економіки. Інвестиції: практика та досвід. — 2011. — № 17. — С. 85—88.

2. Даций Н.В. Інвестиційна безпека інноваційного розвитку економіки // Інноваційно-інвестиційна і технологічна безпека трансформації регіональних економічних систем: монографія / за наук. ред. М.А. Хвесика. — Київ: Наукова думка, 2013. — С. 177—236.

3. Єщенко П. С., Палкін Ю. І. Сучасна економіка. — К.: Вища школа, 2005. — 325 с.

References:

1. Vasileva, L.M. (2011), "State support as a component of the state regulation system of the agrarian sector of the economy", *Investments: practice and experience.*, vol. 17, pp. 85—88.

2. Datsii, N.V. (2013), *Investytsijna bezpeka innovatsijnoho rozvytku ekonomiky, Innovatsijno-investytsijna i tekhnolohichna bezpeka transformatsii rehional'nykh ekonomichnykh system* Investment security of innovative economic development, Innovative-investment and technological security of transformation of regional economic systems], *Naukova dumka*, Kyiv, Ukraine.

3. Yeshchenko, P. S. and Yu. I. Palkin. (2005), *Suchasna ekonomika, Modern economy*, *Vyscha shkola*, Kyiv, Ukraine. *Стаття надійшла до редакції 27.01.2019 р.*